

SİYASET KİTAPLARI SERİSİ I

Türkiye-Rusya İLİŞKİLERİNDE ENERJİ

EDİTÖR
Halil Burak Sakal

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

Editör:
Halil Burak Sakal

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
— Akıl - Ahlak - Adalel - Adap —

Kapadokya Üniversitesi Yayınları-7
Siyaset Kitapları Serisi: 1
Sertifika No: 43348

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji

Editör: Halil Burak Sakal

Şubat 2019

ISBN: 978-605-80721-0-7

Kitap Editörü: Halil Burak Sakal
Konferans deşifresi: Medine Derya Canpolat
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Nazile Arda Çakır

© Kapadokya Üniversitesi tarafından yayımlanan basılı, elektronik veya diğere formatlardaki bilimsel yayınlar, sempozyum bildirileri ve ders içeriklerine ait bütün haklar Kapadokya Üniversitesine aittir. Tanıtım amacıyla kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında, Kapadokya Üniversitesinin yazılı izni olmaksızın yayının tümünün elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Sakal, Halil Burak, (editör).

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji

107 s, 135 x 210 mm.

ISBN: 978-605-80721-0-7

1. Türkiye, 2. Rusya, 3. Enerji, 4. Enerji Politikası, 5. Uluslararası İlişkiler

50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir

yayinevi@kapadokya.edu.tr

yayinevi.kapadokya.edu.tr

0(384) 353 5009

www.kapadokya.edu.tr

Editör:
Halil Burak Sakal

Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
AÇILIŞ	9
BİRİNCİ OTURUM	10
Türkiye-Rusya İlişkilerine Genel Bir Bakış	11
<i>Hasan Ali Karasar</i>	
Ortadoğu Enerji Kaynaklarının Kullanımında Sorun Alanları	17
<i>Vladimir Pavloviç Fitin</i>	
Akkuyu Nükleer Santrali	30
<i>Hasan Kanbolat</i>	
İKİNCİ OTURUM	36
Ortadoğu'da Enerji Nakil Hatları Altyapısı	37
<i>Georgiy İvanoviç Sosnov</i>	
Türkiye-Rusya İlişkilerinde Nükleer Enerji	53
<i>Erel Tellal</i>	
Rusya'nın Enerji Politikasında Türkiye'nin Yeri	59
<i>İlyas Kemaloğlu</i>	
ÜÇÜNCÜ OTURUM	73
Türkiye-Rusya Enerji İş Birliği	74
<i>Aleksandr Antonoviç Kolesnikov</i>	
Türk-Rus Enerji İşbirliğinde Doğu Akdeniz	79
<i>Çınar Özen</i>	
Hazar Denizi'ndeki Gelişmelerin Türk-Rus Enerji	88
İlişkilerine Etkisi - <i>Orhan Gaffarlı</i>	
Türk Akımı ve Mavi Akım'ın Türkiye Ekonomisine	93
Etkileri - <i>Halil Burak Sakal</i>	
KAPANIŞ	108

Türkiye-Rusya İlişkilerine Genel Bir Bakış

Hasan Ali Karasar*

Bugünkü konumuz Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerji ve Ortadoğu bölgesi. Enerjinin pek çok boyutuna hep birlikte değineceğiz. Enerji başlığı birbirinden karmaşık pek çok alt başlık içeriyor: elektrik üretimi ve dağıtımından başlayarak enerjinin kaynağı, dağıtımı ve özellikle son on yıldır çok konuşulan kaynakların çeşitlendirilmesi sorunsalına kadar birçok konu bu bağlamda önem taşıyor. Dolayısıyla enerji konusu görüldüğünden daha karmaşık bir konu olarak karşımıza çıkıyor.

Enerji konusuna gelmeden önce, genel bir Türk-Rus ilişkileri çerçevesi çizmek ve bunu dünyadaki dış politika gelişmelerinin merkezine oturtmak gerekiyor. İçinde bulunduğumuz zamanda, çok hızlı değişen bölgesel ve küresel dış politika kulvarları ve meseleleri ile kaşı karşıyayız. Türkiye-Rusya ilişkileri, hiç şüphesiz tarihi çok eskiye dayanan ilişkilere. Geçtiğimiz otuz yıl içinde, Türk-Rus ilişkileri pek çok büyük sınav ve meydan okumalar ile karşı karşıya kaldı ve bunları kazasız belasız geçirmeyi başardı.

Türkiye ve Rusya arasındaki ikili siyasi ilişkiler ve ülkelerin yakın coğrafyaları bağlamında, iki ülke arasındaki ilişkilerin 1990'ların başında iş birlikçi olmaktan uzak ve birbirine farklı kulvarlarda başladığı görülmektedir. Özellikle yakın bölgelerde, örneğin Balkanlar, Merkezi Asya, Kafkasya gibi yerlerde, Türkiye ile Rusya'nın pozisyonlarının birbirine ters ya da birbiriyle çelişkili olduğu şeklinde bir görüş hakimdi. Belki de pozisyonlarımızın 1990'ların başından beri en yakın olduğu yer Karadeniz meseleleriydi. Hem Türkiye Cumhuriyeti hem Rusya Federasyonu 1990'ların başından itibaren Karadeniz'e üçüncü güçlerin girmesine karşıydı. Her iki ülke de başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere NATO geniş-

* Rektör, Kapadokya Üniversitesi (KÜN).

lemesinin Karadeniz'e yayılmasına karşı çıktılar. Bugün geldiğimiz noktada Karadeniz'de hala aynı noktada mıyız? Çok tartışmalı bir meseledir bu. Bunu gün içindeki enerji meseleleri başlığında daha iyi net görme imkânımız olacak.

Geçtiğimiz 20 yıl içinde küresel krizlerde, özellikle 1990'ların sonunda başlayan küresel-jeopolitik krizlerde, Türkiye ve Rusya'nın pek çok kriz alanına farklı kulvarlardan girdiğini görsek de sonuçta karşılıklı anlayış birliğine vardıklarını da gördük. Özellikle Suriye savaşından sonra, bir başka ifade ile 2011'de başlayan süreçten sonra, Doğu Akdeniz jeopolitik bölgesinde bir "stratejik yeniden yapılanma" olduğunu, burada ise ana aktörün Rusya olduğunu görüyoruz. Tarih kitaplarında sıkça yer alan "Rusya'nın sıcak denizlere inme arzusu" belki de en fazla günümüzde gerçekleşmiş durumdadır. Ancak bunu Rusya'nın stratejik hedefi belirli bir politikası olarak değil, küresel jeopolitik yeniden yapılanmanın bir yan etkisi olarak görmek de mümkün. Türkiye açısından en fazla önem taşıyan konulardan biri budur.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu, Türkiye-Rusya enerji iş birliğinin tarihidir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Türkiye arasında 1984 yılında imzalanan gaz anlaşması 1987'de meyvesini vermiştir ve 30 yıldan uzun bir süredir Türkiye'nin enerji konusundaki en güvenilir ortağı Sovyetler Birliği, ardından ise Rusya Federasyonu olmuştur. Batı Akımı ile gelen gaz hiçbir ekonomik krizde, siyasi krizde, askeri krizde bir dakika olsun kesilmemiştir. Türkiye'nin diğer gaz sağlayıcıları için ise aynı durum söz konusu değildir. Diğer gaz sağlayıcıları arasında Azerbaycan Rusya'dan sonra ikinci sıraya yükseldi. İran oldukça uzun süreden beri Türkiye'ye gaz sağlamaktadır, ancak Azerbaycan ve İran ile olan ilişkide dalgalanmalar, fiyat anlaşmazlıkları, teknik sorunlar görülmektedir. İran ile yaklaşık 20 adet tahkim meselesi olduğu gibi tahkime kadar gitmeyen anlaşmazlıklar yaşandığını da biliyoruz. O nedenle şunu gönül rahatlığıyla söyleyebiliriz: Rusya Türkiye'nin en güvenilir enerji ortağıdır.

Mavi Akım, 2004'te tam olarak faaliyete geçmesiyle birlikte (her ne kadar bu projeye jeopolitik düzlemde Türkiye'nin

Hazar geçişli enerji projelerini sekteye uğrattı gözüyle bakılsa da) yine Türkiye'nin sorunsuz işleyen ve bir gün bile kesilmeyen en önemli enerji kaynaklarından biri haline gelmiştir. Şu anda inşa edilmekte olan Türk Akımı ise 1990'lı yılların jeopolitik haritalarına bakıldığında, Bulgaristan-Yunanistan üzerinden Türkiye'yi bypass etme projesi olarak ortaya çıkmıştı. Ama yine hem Balkanların hem Doğu Avrupa'nın hem de Karadeniz'in jeopolitiği bizi öyle bir noktaya getirdi ki o zamanlarda anılan adıyla Güney Akımı, Türk Akımı şeklini alarak Rusya gazının Türkiye üzerinden dünyaya, özellikle Avrupa pazarlarına, arz güvenliği çeşitlendirilerek ulaştırılmasının bir projesi haline gelmiştir.

Günümüzde Türkiye ile Rusya arasında petrol ve yan ürünleri dışında nükleer enerji konusunda da çok büyük iş birlikleri bulunmaktadır. Genel olarak nükleer enerjide ve nükleer eğitimde iş birliğinin yanı sıra, ilerlemesi konusunda bazı eleştiriler olsa da Akkuyu Nükleer Santrali gibi somut bir proje de gündemdeki yerini korumaktadır.

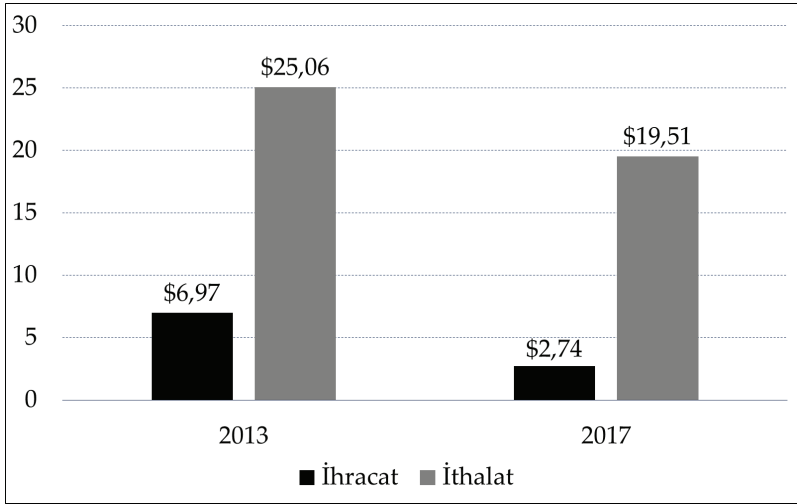
Büyük resimde Türk-Rus enerji ilişkilerine bakıldığında çok aktörlü ve çok boyutlu bir manzara ile karşılaşırız. Bugünkü toplantımızın konuları kapsamında yirmiyeye yakın ülkenin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz enerji politikaları üzerindeki pozisyonlarını inceleyeceğiz. Ayrıca finansal güçleri dünyadaki pek çok ülkeden fazla olan enerji şirketlerinin isimlerini sık sık duyacağız. Oldukça karmaşık finansal, jeopolitik ve teknik konulardan mümkün olduğunca sade bir biçimde bahsedeceğiz. Bu toplantı Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki gelişmelerin Türkiye ve Rusya açısından hayati önemini bir daha gözden geçirmek için bir fırsat olabilir.

İki ülke ilişkilerindeki en kritik nokta, kriz anları ile ilgilidir. Biz hep şunu söyleriz: Türkiye'nin iki ülke ile karşılıklı bağımlılığı vardır: Rusya Federasyonu ve Almanya. Dış ticaret hacmimizde bir sene Rusya birinci olur, bir sene Almanya birinci olur. O yüzden Rusya ve Almanya ile olan ticari bağımlılığımız artık yavaş yavaş siyasi ve güvenlik karşılıklı bağımlılığına dönüşmektedir. Ancak yine de Rusya ile olan ticarete baktığımızda, 2013'te 7 milyar dolar olan ihracatımızın, 2017'de yak-

laşık 3 milyar doların altına düşmüş durumda olduğunu görmekteyiz. Yani Türkiye açısından ihracatta alarm veren bir durum söz konusudur. Rusya'dan yapılan ithalatta ise yine 2013 rakamı olan yaklaşık 25 milyar dolardan 2017'de 20 milyar dolara düştük, 2018'de ise 25 milyar doları yakalayacağımızı düşünüyoruz. Ama 25 milyar doları yakalassak bile yaklaşık 20 milyar dolar civarında Türkiye aleyhine çok büyük bir dış ticaret açığı olduğunu görüyoruz (Şekil 1). Tabii turizmin bunun bir kısmını kapattığını da unutmamak gerekmektedir.

Şekil 1.

Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı ve Rusya'ya ihracatı (milyar ABD doları)

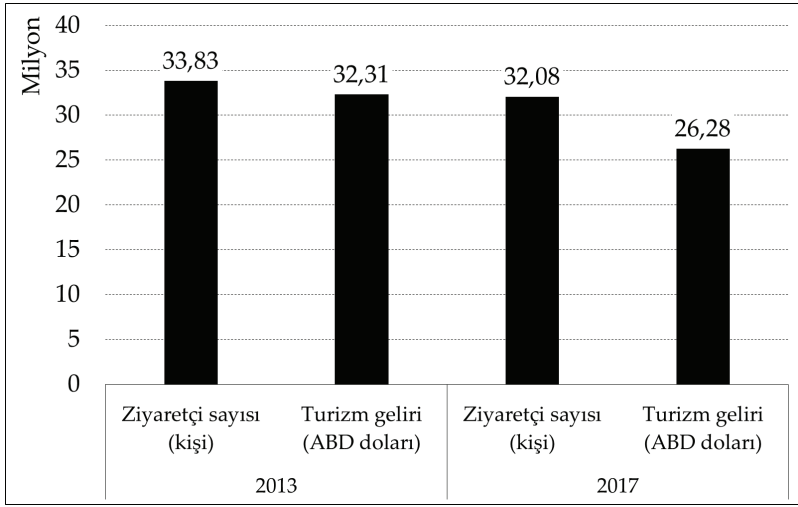
Kaynak: TÜİK, 2018.

Turizm Türkiye'de yine siyasi istikrara ve komşu coğrafyalardaki istikrara bağımlıdır ve kırılgan bir hareket sergilemektedir. 2013'te 33 milyon yabancı ziyaretçi alan Türkiye o yıl yaklaşık 25 milyar dolar turizm geliri elde etmişti. Bunun yaklaşık yüzde 17-20 civarını Rusya ve çevresinden gelen turistlerin oluşturduğunu düşünebiliriz. Bu da yaklaşık 5 milyar dolara tekabül etmektedir ve 20 milyar dolar olan ticaret açığının kapanması için çok fazla bir faydası bulunmamaktadır. 2013'te 33 milyon olan yabancı ziyaretçi sayısı, 2017'de 32

milyon ziyaretçiye yaklaşmış durumdadır ve bu durum kriz sonrası için, özellikle 2016 sonrası için bir toparlanmaya işaret etmektedir. 2018 için beklentimiz 2013 rakamlarının aşılmasıdır ancak az önce bahsettiğim üzere turizm gelirleri ticaret açığını kapatamamaktadır (Şekil 2).

Şekil 2.

Türkiye'nin turizm istatistikleri

Kaynak: TÜİK, 2018.

Suriye iç savaşıyla birlikte son yıllarda iki ülke ilişkilerinde önemli meydan okumalar ortaya çıktı. Bunlar arasında en önemlileri tabii ki uçak krizi ve merhum Büyükelçi Andrey Karlov'un menfur bir suikasta kurban gitmesidir. Büyük meydan okumaları ve büyük krizleri geçtiğimiz beş yıl içinde atlattığımızı ve büyük krizleri geçtiğimiz beş yıl içinde atlattığımızı başarmış bulunmaktayız. Dünya tarihine belki de en karmaşık şehir boşaltma operasyonu olarak geçen Halep evakuasyonu, iki ülkenin dışişleri bakanları, devlet başkanları, askeri yetkililerinden en alt kademedeki askeri, resmi ve sivil otoritelerine kadar çok büyük bir iş birliği ile ve çok profesyonelce yapılmış, dünya afet ve kriz yönetimi tarihinde eşine az rastlanır örnek bir çalışmadır. Şu anda önümüzde ikinci bir meydan okuma bulunmaktadır: İdlib çatışmasızlık alanları. İdlib

ile ilgili iki ülkenin cumhurbaşkanları arasında Soçi’de varılan karşılıklı anlaşma doğrultusunda çatışmasızlığın sürdürülmesi ve nihai çözümü için yol haritasının hazırlanması gerekmektedir.

Suriye iç savaşı ve krizi göstermiştir ki dünyada sorun alanlarına iki türlü yaklaşım bulunmaktadır: Birincisi güç yaklaşımıdır. Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı müttefikleri 2013 yılında Suriye’yi kimyasal silah kullanması suçlamasıyla bombalamaya, bu coğrafyada savaş yoluyla problem çözmeye yönelik bir yöntem uygulamaya başlamışlardır. Bu yöntemi durduran isim olarak karşımıza yirmi birinci yüzyılın önemli diplomatı Sayın Lavrov çıkıyor. Türkiye, Rusya ve İran’ın Soçi’de göstermiş oldukları irade ise bombalamadan ve insan öldürmeden karmaşık sorunları çözmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sorun gerçekten karmaşık, çünkü aynı Halep tahliyesinde olduğu gibi yirmi beş farklı ülkeden kaynak alan yüz elliye yakın birbiriyle çatışan veya çalışan guruptan bahsediyoruz.

Sorun alanların başında Kırım geliyor. Ardından Ermenistan’ın Azerbaycan toprakları üzerinde süren işgaline verilen destek geliyor. Ardından Gürcistan ile ilgili sorunlar yumağı. Listeyi uzatmak mümkün elbette. Ancak kısaca söylemek gerekirse, Türkiye ve Rusya sorun alanlarını izole ederek iş birliği alanlarında ilerlemeyi seçmiş gibi görünüyor. Yani tabir yerindeyse yumurtaları ayrı sepetlere koyarak birbirlerine zarar vermelerini önlemeye gayret ediyorlar. Tabii bu durumun ne kadar süreceği konusunda bir tahminde bulunmak oldukça güç.

Konuya bu kısa girişten sonra, tekrar hepimize hoş geldiniz diyorum. Umarım bu günkü çalışmalarımız hem ülkelere hem de akademik camiaya faydalı olur.

İkinci konuşmacımız Sayın Vladimir Pavloviç Fitin, RİSİ Yakın ve Ortadoğu Çalışmaları Merkezi Başkanı, “Ortadoğu Enerji Kaynaklarının Kullanımında Potansiyel Sorun Alanları” konusunda bir konuşma yapacaklar. Buyurunuz Sayın Fitin.